

Ole-Jørgen Skog: Norsk sosiologforenings hederspris 2007

Sosiologforeningens hederspris skal gå til personer som på en fortjenestefull måte har preget norsk sosiologi eller til norske sosiologer som har markert seg internasjonalt. Hederspriskomiteen består av Lars Mjøset og meg, oppnevnt av Norsk Sosiologforening.

Hedersprisen har blitt tildelt Arvid Brodersen og Sverre Holm (1996), Arne Næss og Hans Skjervheim (1997), Ørjar Øyen og Yngvar Løchen (1998), Natalie Rogoff Ramsøy og Harriet Holter (1999), Ottar Brox (2000), Johan Galtung (2001), Dag Østerberg (2002), Tore Lindbekk (2003), Fredrik Engelstad (2004), Nils Christie (2005) og Stein Bråten (2006).

Denne gangen har vi gleden å gi hedersprisen til Ole-Jørgen Skog, professor i sosiologi ved Universitetet i Oslo.

Studier og arbeid

OJS er født 12.mars 1946. Hans akademiske utdanning, avlagt ved Universitetet i Oslo, gir ham en bredere faglig bakgrunn enn vanlig blant sosiologer: Cand.mag. eksamen består av fagene matematikk, kjemi og pedagogikk. I 1973 ble han cand.polit. (med hovedfag i pedagogikk). Og i 1980 ble han tildelt Dr.philos.-graden ved Det samfunnsvitenskapelige fakultetet.

Ole-Jørgen har antydnet at han kjedet seg på skolen, at han som ungdom hovedsakelig var opptatt av to ting, nemlig matematikk og fest, og at han med nød og neppe kom inn på Mat-Nat fakultetet på Universitetet i Oslo. Som ung student fortsatte han å dyrke sine interesser for matematikk og fest en kort periode som langhåret hippie på Blindern. Mesteparten av studietiden var han imidlertid familieforsørger, og det kan se ut som om festingen har avtatt en smule; man leverer neppe en dr.philos. avhandling i 2 bind i en alder av 33 år uten evne og vilje til grundig og systematisk arbeid.

Allerede i studietiden begynte OJS å arbeide ved Statens Institutt for alkohol og narkotikaforskning, og etter hovedfag ble han ansatt der som forsker. I perioden 1988 – 1994 var han forskningssjef ved SIRUS og fra 1995 har han vært professor i sosiologi ved Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo.

Dessuten har han i 12 år vært professor II i sosiologi ved Stockholms universitet (1986-1998), og i 3 år vært vitenskapelig leder ved Senter for grunnforskning, (CAS), Det Norske Videnskaps-Akademi (2000-2003).

Faglig bredde og dybde: "Ein bohrender Geist"

Det er ikke noen enkel jobb å gi en adekvat oversikt over OJS's faglige bidrag. Hans publikasjonsliste er usedvanlig omfattende, både kvantitativt og kvalitativt. Som Geir Høgsnes fremhevet på OJSs 60 årsdag er han uten diskusjon den mest produktive forsker ved Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi. Hans renommé er først og fremst knyttet til hans kvantitative og analytiske orientering, og hans arbeid med sosialt avvik.

Griffith Edwards (2006) peker i festskriftet på OJSs betydning for oppbygging av en internasjonal offentlig politikk for å håndtere alkoholproblemer. For sin innsats på dette feltet er han hedret med Scharffenberg-prisen (1978); Jellinek Memorial Award i Canada (1987); og Ragnar Vogts Gullmedalje for rusmiddelforskning (2003).

OJS er en glitrende metodiker. Han har siden 1970-tallet arbeidet innen rusmiddelforskningen med bruk av matematiske modeller, og denne kompetansen har vært viktig også for hans bidrag til sosiologisk teori og metode. Læreboken i kvantitativ kausalanalyse er nå pensum på masternivå på universiteter rundt det ganske land, og utrunder nye generasjoner sosiologer med reflekterte metodekunnskaper som lover godt for fremtiden til norsk sosiologi.

Redaktørene av festskriftet til 60 årsdagen hans omtaler OJS som "ein bohrender Geist", en som ikke slår seg til ro med de vanlige svarene på de vanlige spørsmålene, slik de fleste av oss andre gjør. OJS har gitt betydningsfulle bidrag til grunnlagsproblemer innen samfunnsfagene, hvis implikasjoner vi ennå ikke helt har sett rekkevidden av.

OJS er medlem av Det Norske Videnskaps-Akademi. Og han er medlem av European Academy of Sociology.

Alt dette er viktig. Jeg har særlig lyst til å fremheve OJS's bidrag til utvikling av analytisk sosiologi. Dette feltet, som vi kommer til å høre

mer om fremover, er i rask vekst. De viktigste aktørene, i tillegg til OJS, er Jon Elster, Raymond Boudon, Karl Ulrik Mayer, samt Oxfordmiljøet med Peter Hedström og Diego Gambetta i spissen. De utvikler en ny form for sosiologi, og trekker blant annet veksler på arbeidene til James Coleman, Aage Bødtger Sørensen, Arthur Stinchcombe og økonomen, og Nobelprisvinneren, Thomas Schelling.

Analytisk sosiologi

Sosiologi som fag er i stadig endring, men ofte er det et gap mellom dem som arbeider med teori og dem som driver med empirisk forskning. Et slikt gap er uheldig for fagets utvikling, og en rekke fremtredende sosiologer (som Raymond Boudon 2002, Andrew Abbott 1998, James Coleman 1986 og Aage Bødtger Sørensen 1998) har uttrykt bekymring over fagets forklaringskraft. Analytisk sosiologi er et svar på dette.

Analytisk sosiologi er ikke en ny bindestrekssosiologi, men er et forsøk på å bygge bro mellom empirisk, ofte eklektisk orientert variabelsosiologi på den ene siden, og de store teoriene (grand theories), ofte uten spesifikke empiriske referanser på den andre siden. Analytisk sosiologi tar opp vanlige sosiologiske problemstillinger, men bruker en forklaringsstrategi som oftere finnes i analytisk filosofi og "behavioural economy" (Hedström 2005:1).

OJS har entret dette feltet, og har bidratt til modifisering av rasjonalitetsteori og handlingsteori, særlig teorien om sosiale valg (social choice). George Anslie peker på at OJS har vært "...a pioneer in criticizing the rational choice assumptions of utility theory" (Anslie 2006:9). La oss dykke litt ned i OJSs handlingsteoretiske drøftinger.

Svake mennesker? Handlingsteoretiske drøftinger

Det er vanskelig å forstå folks handlinger dersom vi ikke kan anta en sammenheng mellom deres tanker og deres handlinger. Derfor søker vi etter mening. Webers handlingstypologi hjelper oss til å forstå formålsrasjonelle handlinger, verdirasjonelle handlinger, affektive handlinger og tradisjonsbundne handlinger.

Men disse handlingstypene dekker ikke all menneskelig handling (OJS 2006:92): ”De aller fleste mennesker har elementer av irrasjonalitet i seg” som ikke faller inn under Webers handlingstyper.

OJS har derfor utvidet Webers typologi til å også inkludere irrasjonelle handlinger og ikke-forsettlig handlinger.

Mennesker handler ikke rasjonelt i den forstand at vi bestandig gjør det vi ønsker å gjøre. Snarere sliter vi ofte med å motstå fristelser, og dersom vi gir etter for våre umiddelbare lyster kan vi senere angre på dette.

OJSs forskning om rusmiddelbruk gir ham et særegent inntak til å forstå viljesvakhet og motstridende ønsker. Med denne type empiri ville mange sosiologer mene at rasjonalitetsteori og teori om sosiale valg har lite for seg som faglig forståelsesramme. Ikke OJS. Og nettopp fordi han knytter an til denne fagtradisjonen blir hans kritikk og modifikasjon av rasjonalitetsteori og teorien om sosiale valg så viktig.

Med en innsikt som bygger på utvikling av mikrodynamiske modeller for sosialt avvikende adferd, har OJS modifisert en av de viktigste forutsetningene i tradisjonell rasjonalitetsteori, nemlig at aktører antas å være konsistente over tid mht sine preferanser, dvs at de neddiskonterer fremtidige goder til en nåverdi med en fast rate. *Viljesvakhet*, for eksempel, handler om det motsatte, dvs at preferanser endres over tid og folk kan finne på å handle mot deres tidligere overbevisning om hva de burde gjøre.

Mens noen sosiologer vil mene at rasjonalitetsteori er lite egnet til å forklare sosiale fenomen, vil andre hevde, med Friedman, at det ikke er så farlig om våre teorier og modeller bygger på urealistiske forutsetninger, så lenge de gir empirisk gode avledninger. OJS vil imidlertid understreke betydningen av å ha så realistiske forutsetninger som mulig. I artikkelen ”The Strength of Weak Will”, publisert i *Rationality and Society*, 1997, utvider han teorien om rasjonelle valg til å inkludere fremtidige orienteringer som ikke er stabile over tid. Disse variasjonene kan skyldes egenskaper ved individene (som humørsvingninger), eller ved deres sosiale omgivelser. Denne modifiserte handlingsteorien kan brukes til flere formål, blant annet å forklare *håndtering av viljesvakhet*.

Odyssevs strategi ovenfor sirenene er et godt eksempel. Han står ovenfor en fremtidig fristelse som han vet kommer til å bli uimotståelig. Han vet at alle som har forsøkt å gå i land på sirenenes klipper er omkommet. Han ønsker å leve, men han ønsker også å høre sirenenes sang. Løsningen er å iverksette tiltak på forhånd slik at han ikke *kan* gi etter for sine nye ønsker. Vi kjenner historien om hvordan han ga mannskapet ordre om å binde ham til masten og putte voks i ørene på seg selv. På denne måten kunne han høre sirenenes vakre sang, samtidig som han hadde stengt sine egne muligheter for å dra til dem. For han var bundet til masten, og mannskapet hørte verken den lokkende sangen fra sirenene eller hans ordrer om å legge om kursen.

For å unngå å gjøre noe han siden ville angre på, la Odyssevs føringer på egen handlefrihet. OJSs modifikasjon av rasjonalitetsteoriens forutsetninger om tids-konsistente preferanser gjør at han kan forstå håndtering av viljesvakhet som en rasjonell strategi. Som ofte ellers når noen har tenkt ut noe nytt, som i ettertid virker selvvinnlysene, undres man hvorfor ingen andre har kommet på dette tidligere. Odyssevs håndtering av tids-varierende preferanser og OJSs bidrag til forståelse av viljesvakhet kan beskrives med to ord: enkelt og genialt.

Det er grunn til å tro at vi vil se en rekke studier basert på OJSs modifiserte handlingsteori. Sammen med Jon Elster redigerte han boken *Getting Hooked* (1999) som handler om ulike former for avhengighet. Også her er selvsagt drøfting av viljesvakhet og modifikasjon av rasjonalitetsmodellene viktig. I sin nye bok i avvikssosiologi, *Skam og Skade*, sammenfatter OJS et analytisk begrepsapparat som vil være fruktbart på en rekke områder innen sosiologien.

Modeller

Det vil fremgå av overstående gjennomgang at OJS understreker nødvendigheten av bruk av *modeller* i samfunnsfagene. Analytiske modeller abstraherer virkeligheten, de er tankekonstrukter, idealiserte bilder, eller, som Gudmund Hernes (1998) sier, virtuelle virkeligheter. Sosiologien har lenge vært preget av uenighet mht nødvendigheten av bruk av analytiske modeller; OJS er krystallklar mht viktigheten av dette.

Modeller kan uttrykkes i et matematisk språk, og her har OJS et komparativt fortrinn fremfor oss andre. Men hvis jeg ikke misforstår ham, vil han understreke viktigheten av å utvikle analytiske modeller også uten et matematisk uttrykk; poenget er å arbeide for å få frem klarhet og stringens i våre teoretiske forventninger, slik at de er lettere å teste empirisk.

Han er *metodologisk individualist*, men ikke dogmatisk; han mener det er ofte et praktisk spørsmål hvor langt man vil og kan gå i en forklaring av et sosialt fenomen. Til syvende og sist er det mennesker som handler, og samhandling mellom mennesker som genererer sosiale fenomen. Derfor har aktøren et *analytisk primat* fremfor systemet og institusjonene.

I tillegg til utvikling av en mer analytisk orientert sosiologi, har OJS gjort banebrytende arbeid på flere substansielle områder. Han var tidlig ute med analyser av *sosiale nettverk* (jfr avhandlingen fra 1979); han har studert *diffusjonsprosesser* ved hjelp av *simuleringer*; og han arbeider med betydningen av *sosial tillit* for å forstå sosial integrasjon og sosiale institusjoner.

Sosiale nettverk og sosial tillit

I et (ennå ikke helt fullført) paper, *Contagious trust*, videreutvikler OJS nettverksanalysene har startet med i avhandlingen fra 1979 for å forstå tillitsrelasjoner i et samfunn. Særlig er han opptatt av hvordan tillitsrelasjoner utvikler seg over tid.

Hvis folk i utgangspunktet er nølende med å stole på fremmede, hvis folk opplever at dem de stolte på ikke viser seg tilliten verdig, og hvis folk er lite villig til å stole på andres vurderinger av tredje personer, da har vi, ved hjelp av kun tre parametre, karakterisert et samfunn med liten grad av tillit.

Ved hjelp av simulering basert på dynamiske modeller (hvor disse parametrene er inkludert) påviser han såkalte *terskeeffekter*, dvs at et samfunn må over et visst terskelnivå mht innbyggernes tillit til hverandre før sosiale institusjoner kan bygges og opprettholdes.

En viktig innsikt som gir mening, blant annet for oss som var på Verdenskongressen i sosiologi i Durban, Sør-Afrika, i sommer. Vi ble

busset mellom hotellene og konferansesenteret fordi politiet ikke har kontroll over deler av Durban, inkludert den korte distansen mellom hotellene og konferansesenteret. Innbyggerne mangler tillit til hverandre. Det er selvsagt en rekke forklaringer på hvorfor det er slik, knyttet til det tidligere Apartheidregimet. OJSs modell gir oss innsikt i hvorfor det er vanskelig å bygge og opprettholde sosiale institusjoner, som et rettssystem og effektivt utøvende politi, i et samfunn hvor man i utgangspunktet ikke stoler på hverandre.

Beskjeden – og humørfull - pådriver

Det er ingen hemmelighet at OJS er en smule beskjeden. Han er en god kollega som viser interesse for andres arbeid og sjelden fremhever egne bragder. Hans beskjedenheter er likevel ikke verre enn at han ser ut til å trives i faglige debatter, kanskje fordi han mener det er viktig for fagets utvikling.

Den omfattende publikasjonslisten til OJS, samt kvaliteten på bidragene, tyder på hardt arbeid. Samtidig har han også et lekende forhold til akademisk arbeid og liker intellektuelle utfordringer og faglige nøtter. Mye av dette finner vi igjen i hans publikasjoner. Hans humor er også velutviklet, til stor glede for venner og kolleger.

Dusteforbundet

Apropos humor. OJS er medlem av Norsk Dusteforbund. For de yngre kan det nevnes at dette er en hedersbetegnelse som tildeles etter grundige vurderinger av president Darwin P. Erlandsen.

Sosiologers medlemskap i Dusteforbundet er dårlig kartlagt, faktisk et forsømt tema. Men inntil videre dokumentasjon foreligger vil jeg påstå at OJS har Norgesrekord blant sosiologer; han har sprenget Darwin P. Erlandsens skala ved å bli utnevnt til medlem av Dusteforbundet hele 5 ganger! (Som kjent teller ikke Darwin lengre enn til kvadrupel medlemskap).

OJSs popularitet i Dusteforbundet skyldes nok både hans utstrakte bruk av matematiske modeller og hans tema. Han er blant annet medlem på grunn av en metodekommentar, om å gjøre longitudinelle studier med anonymdata, som ble publisert i *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 1988.

Her utvikler OJS et resonnement som *i sin fulle bredde* er vanskelig å gjengi her. La det bare være sagt at han anvender en triangulær Troeplitz matrise for å foreta en spektralanalyse av korrelasjonen mellom alkohol og vold, hvor koherensspekteret, med et trunkeringspunkt på lag 3, beregnes til å ligge mellom 0,5 og 0,6. Selve approksimasjonsformelen bygger på en tilnærmet binominal fordeling, og ser slik ut

$$A_t = N! / [(t-1)! (N-t)!] * (1/k)^{t-1} (1-1/k)^{N-t}$$

Frøken Lille-Maud Vonlausbråten i Norsk Dusteforbunds Avskrivningsbyrå hadde følgende karakteristikk: dette er ”den mest krevende avskriften jeg noensinne har skrevet av.”

Didrik From jr., som selv er litt av en alkoholforsker, i hht frk. Vonlausbråten, ble imidlertid inspirert:

”Appetitten” sa han, ”appetitten kommer mens man spiser, *tørsten* trenger jeg heldigvis ikke å arbeide med.”

Norsk sosiologforenings hederspris 2007

OJSs arbeid med grunnlagsspørsmål vil bringe sosiologien videre. Hans analyser av sosialt avvik, sosiale nettverk, og sosial tillit er svært viktige. Hans videreutvikling og nyansering av rasjonalitetsmodeller i samfunnsfagene med vekt på tids-inkonsistent preferansestruktur og håndtering av viljesvakhet er banebrytende.

Jon Elster betegner ham som en av de 5-6 mest betydningsfulle personer i verden innen analytisk sosiologi. Festskriftet som ble overrakt tidligere i år viser hvilken innflytelse OJS forskning har på begge sider av Atlanterhavet.

På vegne av Norsk sosiologforening har jeg - endelig - gleden av å tildele Ole Jørgen Skog hedersprisen 2007!

(Som nevnt er det to fellestrekk mellom Odyssevs og OJS: enkelhet og genialitet. Det er også et tredje som bør nevnes: sansen for musikk. Grafisk trykk som henspiller på dette. I antydningvis kubistisk form, som henspiller på OJSs evne til å se ting fra nye vinkler).